

Πολιτιστικά Τοπία σε Περιοχές Natura 2000
Πολιτισμός και Φύση σε Ισορροπία για βιώσιμες κοινωνίες
Τίνα Μπιρμπίλη

Στον κόσμο μας, υπάρχουν τόποι μοναδικοί, όπως η άγρια φύση στο Σερεγκέτι στην ανατολική Αφρική, οι μεγάλες πυραμίδες της Αιγύπτου, τα νησιά Γκαλαπάγκος στον Ειρηνικό, οι αρχαίοι ναοί και οι ιστορικοί τόποι της Αθήνας, όπου οργανώνεται σήμερα αυτή η παγκόσμια συνάντηση.

Αυτή η πλούσια ποικιλία και διαφορετικότητα στον πολιτισμό και την φύση καθορίζει το ποιοι είμαστε, δίνει περιεχόμενο σε ό,τι θαυμάζουμε και αποτελεί την καλύτερη πηγή έμπνευσης για το τι κάνουμε. Και είναι εύκολο να συμφωνήσουμε ότι η προστασία αυτών των τόσο ξεχωριστών τόπων, είτε πολιτισμικών είτε φυσικών, αυτών των παγκόσμιων κοινών αγαθών, αποτελεί συλλογική ευθύνη για τη διεθνή κοινότητα. Ας είναι λοιπόν αυτή η κοινή μας αφετηρία για να ξεκινήσουμε τη σημερινή συζήτηση.

Αν όμως η φυσική ομορφιά ήταν μέτρο του οικονομικού πλούτου, τότε για παράδειγμα το Νεπάλ στην Ασία θα ήταν η πλουσιότερη χώρα στον κόσμο. Πολλές από τις οικολογικές ζώνες του κόσμου συναντιούνται εκεί, δημιουργώντας ακραίες εικόνες: η γη ανεβαίνει από τα υποτροπικά δάση κοντά στο επίπεδο της θάλασσας στα ψηλότερα βουνά, τα Ιμαλάια. Για αιώνες, τα βουνά του Νεπάλ, δημιουργούσαν ένα αποκομμένο εσωτερικό χώρο που μπορούσε να συντηρήσει πολλά είδη ζώων και φυτών που έχουν εξαφανιστεί σε άλλα σημεία του πλανήτη.

Παρόλο όμως τον φυσικό πλούτο, το Νεπάλ είναι οικονομικά μια από τις φτωχότερες και λιγότερο αναπτυγμένες χώρες του κόσμου. Οι λιγστοί πόροι του δεν είναι αρκετοί για να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των κατοίκων του, επιβαρύνοντας το περιβάλλον. Οι πιέσεις στην φύση μπορούν να περιοριστούν μόνο αν αυτές οι βασικές ανάγκες καλυφθούν. Κι έτσι η ερώτηση είναι: μπορεί αυτό το φυσικό και πολιτιστικό κεφάλαιο να συμπεριληφθεί στα υπάρχοντα οικονομικά μοντέλα έτσι ώστε να προκύψει μια διαφορετική κατανομή του πλούτου στον κόσμο;

Ας εστιάσουμε τώρα στην Ευρώπη. Σε μια ήπειρο πυκνοκατοικημένη και αρκετά διαφορετική από άκρη σε άκρη από τις αρκτικές παγωμένες περιοχές του βορά, στις ζεστές περιοχές της Μεσογείου. Όπως αναφέρεται και στο κείμενο εργασίας του Συνεδρίου, από τα αρχαία μνημεία στα ιστορικά της κάστρα και στα μαγευτικά της τοπία, η Ευρώπη έχει πολλές περιοχές που συγκαταλέγονται στους παγκόσμιους τόπους φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς.

Αλλά όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα ιστορικά μας μνημεία απομεινάρια αυτών που κάποτε υπήρξαν, έτσι συμβαίνει και με τη φύση. Ας δούμε την Ακρόπολη – θαυμάζουμε αυτό που βλέπουμε που είναι τελείως διαφορετικό από αυτό που υπήρξε στο παρελθόν αλλά ξεχνάμε πώς οι λόφοι που περιβάλλουν την Ακρόπολη, ήταν λόφοι κατάφυτοι, πώς οι κορμοί από τα δέντρα κόπηκαν για να γίνουν τριήρεις ενάντια τους Πέρσες – μικρές και μεγάλες καταστροφές που συντελέστηκαν στο φυσικό περιβάλλον.

Πολύ λίγες περιοχές παραμένουν πια παρθένες, οι περισσότερες έχουν μεταβληθεί από τον άνθρωπο, από την καλλιέργεια της γης, από τη δόμηση στις πόλεις, από τις οδικές υποδομές, από την ρύπανση. Σύμφωνα με την UNEP, το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών, χάνουμε με γρήγορους ρυθμούς αρκετά είδη φυτών και ζώων. Καταστρέφοντας τη φύση, χάνουμε κάτι εξίσου πολύτιμο, όπως

συμβαίνει με τα πολιτιστικά μας μνημεία. Γιατί φύση και πολιτισμός καθορίζουν το ποιο είμαστε και το πώς έχουμε φτάσει εδώ που είμαστε.

Η φυσική μας κληρονομιά γίνεται έτσι η πολιτισμική μας κληρονομιά, τα δυο δεν είναι διαιρετά. Υπάρχει ένα κίνημα σήμερα στην Ευρώπη που λέγεται επιστροφή στη φύση «Re-wilderness movement». Επιστροφή στα χρόνια όπου οι φάλαινες κολυμπούσαν στις θάλασσες της Αγγλίας, οι λίγκες στην Ισπανία και οι βίσωνες στη Ρουμανία. Οι περιοχές Natura 2000 αποτελούν ακριβώς αυτή την προσπάθεια να προστατέψουμε αυτό που τώρα υπάρχει σε συνδυασμό με την ελεγχόμενη παρουσία του ανθρώπου και των χρήσεων γης. Είναι το οικολογικό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών που καλύπτουν το 20% του εδάφους της ΕΕ.

Το κείμενο εργασίας του Συνεδρίου θέτει ορισμένα ζητήματα στα οποία καλούμαστε μέσα από τη συζήτηση να επιχειρήσουμε να δώσουμε απαντήσεις. Θα προσπαθήσω να θίξω κάποια από αυτά:

1. Η πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του κάθε τοπικού, περιφερειακού ή εθνικού σχεδιασμού στη διαχείριση των τόπων του δικτύου Natura 2000. Τα ξεχωριστά σχέδια διαχείρισης θα μπορούσαν να υποτιμήσουν τις κοινές αξίες της φύσης και του πολιτισμού καθώς και τα οικονομικά οφέλη που θα μπορούσαν να προκύψουν από την κοινή διαχείριση και προστασία τους. Δεν μπορούμε να σχεδιάσουμε ολοκληρωμένα για το φυσικό τοπίο αν αγνοήσουμε τις τοπικές πολιτιστικές πρακτικές και συνήθειες, την τοπική γνώση.

Και είναι η αξία και η ιδιαιτερότητα του κάθε πολιτιστικού περιβάλλοντος μαζί και της τοπικής γνώσης που έχει σωρευτεί με την πάροδο του χρόνου, που μπορεί να διαφοροποιήσει τον ένα σχεδιασμό από τον άλλο και να δώσει μια ιδιαίτερη ταυτότητα σε κάθε τοπίο του δικτύου Natura 2000.

Και αυτό είναι ακριβώς που κάνει το Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου της Τράπεζας Πειραιώς, σε συνεργασία με το ελληνικό κράτος και τη χρηματοδότηση, κυρίως από την Ευρωπαϊκή Ένωση με τη δημιουργία των επτά θεματικών μουσείων στην Ελλάδα, την ελιά και το ελαιόλαδο ως θέμα του Μουσείου στη Σπάρτη, τη μετάξη στο Σουφλί, το νερό και την υδροκίνηση στη Δημητσάνα, τη μαρμαροτεχνία στην Τήνο, το φυσικό περιβάλλον στην Στυμφαλία και άλλα.

2. Η βιοποικιλότητα και η φύση μπορούν να υπηρετήσουν και να ενισχύσουν τον πολιτισμό. Στους πρόποδες της Ακρόπολης, μπορούμε ακόμη και σήμερα να βρούμε τα αρωματικά φυτά που οι πρόγονοί μας χρησιμοποιούσαν για την παρασκευή φαρμάκων. Ήμουν στην Ινδία πριν από ένα μήνα και ένας Ινδός υψηλόβαθμος αξιωματούχος του Υπουργείου Περιβάλλοντος με ρώτησε: Θέλεις να δοκιμάσεις Unani; Στην γλώσσα τους, unani σημαίνει ελληνικό. Το «ελληνικό» λοιπόν ήταν το φάρμακο που έφερε μαζί του στην Ινδία ο Μέγας Αλέξανδρος και το διατηρούν ακόμη στη χώρα τους. Αυτό δεν ήταν μια προσπάθεια να με κολακεύσει που ήμουν ελληνίδα, αντίθετα μιλούσε περήφανα για την δική τους κουλτούρα και την ικανότητά της να διατηρεί μεταφέροντας στους αιώνες συνήθειες από άλλους πολιτισμούς.

Έχει λοιπόν σημασία η προστασία των διαφορετικών πολιτισμών και η προστασία των διαφορετικών ειδών φυτών και ζώων. Όπως έχει γραφτεί, η απώλεια της βιοποικιλότητας μειώνει εντέλει την ποικιλία των προσεγγίσεων για την συνύπαρξη του ανθρώπου με τη φύση και μειώνει τη δυνατότητά μας να σκεφτούμε ολοκληρωμένες προσεγγίσεις στο μέλλον (Burger et al 1990).

3. Υπάρχουν περιπτώσεις που ο πολιτισμός και οι συνήθειες κάποιων λαών μπορούν να επιβαρύνουν την βιοποικιλότητα σε άλλες περιοχές της γης. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη της UNEP και του CITES, από το 2007 έχουμε μια έντονη ανοδική τάση τόσο της λαθροθηρίας των αφρικανικών ελεφάντων και του παράνομου εμπορίου ελεφαντόδοντου με αποτέλεσμα την ανησυχητική μείωση του αριθμού τους. Η ζήτηση του εμπορίου και η ύπαρξη αγοράς για τα προϊόντα αυτά σε άλλα μέρη του κόσμου, ενθαρρύνει την παράνομη θανάτωση ελεφάντων και χρηματοδοτεί και άλλες παράνομες δραστηριότητες στην Αφρική. Τα προϊόντα που χρησιμοποιούν σαν πρώτη ύλη το ελεφαντόδοντο σχετίζονται κυρίως με διαφορετικές παραδόσεις σε περιοχές της Ασίας. Αυτό είναι ένα παράδειγμα του γιατί πολιτισμός και βιοποικιλότητα δεν είναι εθνικά αλλά παγκόσμια αγαθά.

4. Η ολοκληρωμένη διαχείριση χώρων πολιτισμού και χώρων προστασίας της φύσης μπορεί να δημιουργήσει πρόσθετες πηγές εσόδων από τον τουρισμό, και εναλλακτικές πηγές εισοδήματος για τις τοπικές κοινότητες. Ενιαίες πηγές χρηματοδότησης αλλά και ενσωμάτωση των πολιτικών από διαφορετικές διοικητικές οντότητες είναι μια πρόκληση για όλες τις χώρες και για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολό της, και η διαχείριση των Natura 2000, αποτελεί ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για αυτήν την ολοκληρωμένη διαχείριση.

Οι διαφορετικές πολιτισμικές επιρροές στην Ευρώπη, οι διαφορετικές αξίες, θρησκείες, συνήθειες, καθόρισαν τους τρόπους με τους οποίους προστατεύουμε, διατηρούμε, αντιλαμβανόμαστε, χρησιμοποιούμε και τελικά αποτιμάμε τη φύση και την βιοποικιλότητά της. Και είναι γι αυτό το λόγο που χρειάζεται αυτά τα κομμάτια της φύσης που μας έχουν απομείνει όπως και τα κομμάτια του πολιτισμού, να μην τα διατηρούμε βάζοντας τα στο ράφι αλλά να τα βιώνουμε ως αναπόσπαστα κομμάτια της ζωής μας. Μόνο έτσι θα τα συντηρήσουμε.

Γιατί πολιτισμός δεν είναι μόνο οι ναοί και τα αγάλματα που ερχόμαστε να δούμε ως τουρίστες, πολιτισμός είναι ο τρόπος που ζούμε, ο τρόπος με τον οποίο επιδρούμε στο περιβάλλον μας, ο τρόπος που συντάσσουμε τους νόμους μας, ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε την ευθύνη στην καθημερινή ζωή μας. Πολιτισμός είναι ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουμε να ζούμε σε αρμονία και ισορροπία με τη φύση.

Αν η φύση και ο πολιτισμός αποτελούσαν παραμέτρους ενός διευρυμένου τρόπου υπολογισμού του ΑΕΠ της κάθε χώρας – σας θυμίζω το παράδειγμα του Νεπάλ - τότε είναι σίγουρο ότι θα διαχειριζόμασταν ολοκληρωμένα και με έναν κοινό σχεδιασμό τις περιοχές με πολιτιστική και φυσική αξία. Αν και είμαστε μακριά από μια τέτοια προσέγγιση στη χώρα μας, γίνονται πολλές προσπάθειες τόσο στην ΕΕ όσο και στον ΟΟΣΑ για να αποτελέσουν τόσο η φύση όσο και ο πολιτισμός κομμάτι των σημερινών λογιστικών συστημάτων.

Θα ήθελα κλείνοντας να κάνω μια σύντομη αναφορά στο θέμα με το οποίο ασχολούμαι στα ΗΕ. Η καταστροφή του στρώματος του όζοντος απειλεί τόσο τους χώρους πολιτισμού όσο και την ίδια την φύση. Η έντονη υπεριώδης ακτινοβολία έχει τη δυνατότητα αν περάσει μέσα από το φίλτρο του όζοντος να καταστρέψει τη φύση, τις υποδομές μας, τα μνημεία μας, την ίδια μας την υγεία πάνω από όλα. Είναι απίθανο το πώς όλα μαζί τα φαινόμενα συνδέονται σε αυτό που απλά λέμε περιβαλλοντική προστασία γι αυτό και ο σχεδιασμός πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο ολοκληρωμένος σε εθνικό επίπεδο και συμβατός με τις προσπάθειες που γίνονται στο διεθνές επίπεδο. Η διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής ποικιλομορφίας μας είναι προϋπόθεση για βιώσιμες κοινότητες.

Σας ευχαριστώ